

OSMANLI LONCA TEŞKİLÂTLARINA TOPLU BİR BAKIŞ**Nevim TÜZÜN¹****ÖZET**

Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda önemli bir yere sahip olan Ahilik, Osmanlı esnaf ve zanaatkarları üzerinde de 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Ancak zamanla devletin daha sıkı ve merkezîyetçi bir politika izlemesi ile Ahilik, yerini lonca teşkilâtlarına bırakmak zorunda kalmıştır. 16.Yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan Müslüman ve gayr-i Müslim olmak üzere birçok esnaf gruplarından teşekkül eden lonca örgütlerinde yükselmek için ehliyet ve liyakat şartı idi. Osmanlı sosyal ve iktisadi hayatında oldukça önemli bir yere sahip olan lonca teşkilâtları, ticaret yollarının değişmesi, Osmanlı esnafının Avrupalı tüccarlar ile rekabet edememesi ve yeniçerilerin esnafılık yapmaya başlaması gibi olumsuz nedenlerle önce çözülme sürecine girmiş, 1913 yılında çıkarılan bir kanunla ise kapatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ahilik, Esnaf, Lonca, Teşkilât.

A GENERAL OVERVIEW OF THE OTTOMAN GUILD ORGANIZATIONS**ABSTRACT**

Akhsim, which has an important place on the establishment of Ottoman State, has had great influence also on Ottoman artisan and craftsmen until the second half of the 15th century. But with time, the State carried out a policy which is more strict and centralist, the Akhsim had to leave its place to guild organizations. The license and merit were necessary to rise in the guild organizations that emerged from the middle of the 16th century and were formed from a group of artisan, Muslim and non-Muslim. Guild organizations, which had a very important place on Ottoman social and economic life, were entered the closing phase first, with the negative reasons like the change of the trade routes, the failure of Ottoman artisans to compete with European traders and janissaries start to work as tradesmen, and in 1913 they are closed with a law.

Keywords : Ottoman State, Akhsim, Artisan, Guild, Organization.

¹ Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: n-yaman.33@hotmail.com

GİRİŞ

Esnaf kelimesinin kökeni Arapça "sınıf" kelimesinden gelmekte olup, terim anlamı olarak ise sanatkâr ve dükkânlar takımı manalarını içermektedir (Parlatır, 2006: 417). Esnaflık, esas itibari ile Selçuklulardaki "Ahilik" anlayışının devamı niteliğindedir. 1200 yıllık köklü bir geçmişe dayanan Ahilik, Müslüman-Türk esnaflığının buluşma noktası olmuştur. Zira 13. yüzyılın ilk yarısında Ahi Evren Şeyh Nasruddin'in Anadolu'ya gelmesi çok önemli olmakla birlikte Anadolu'ya önemli bir güç kazandırmıştı.(Köprülü, 1976: 213-215). Ahiler, Anadolu Selçuklu esnafı ile Anadolu Beylikleri esnafını bir araya getirmiş aynı zamanda Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamıştır (Özdemir, 2002:10; Çağatay, 1981:15-20). Bununla birlikte Ahiliğin Osmanlı Beyliği'nin bir devlet olmasında da büyük bir etkisinin olduğu herkesçe bilinmektedir. Kuruluş döneminde Osmanoğulları ile birlikte isimlerinden sık sık söz edilen Edebali ve Çandarlılar soyu, bilimsel Ahiliğin ilk ve en önemli uygulayıcıları idi (Taner, 2009: 3; Köprülü, 1991: 63-64). Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında da ilk Osmanlı padişahlarının ve vezirlerinin çoğu Ahi Teşkilâtı'na mensup şeyhlerdi (Saydam, 1999: 239). Örneğin, Sultan Orhan Gazi ile Murat Hüdavendigar'ın Ahiliğe girip "Şed"² kuşandıklarına dair bazı bilgiler mevcuttur. Öyle ki Osmanlı hükümdarları başta Osman Gazi olmak üzere Sultan Vahdettin'e kadar bütün sultanlar ve birçok hanedan mensubu hırfete (senet) bağlamış ve bir mesleği hakkıyla öğrenip usta olmuşlardır (Taner, 2009: 239).

Osmanlı Esnaf teşkilâtı iç düzenini, kökenini, İslam'ın ilk dönemlerine kadar giden ve Anadolu'nun sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynamış olan Ahi Teşkilatı'ndan almıştır. Ahi Teşkilatı'nın, Osmanlı esnaf ve zanaatkârı üzerindeki tesiri 15. yüzyılın ortalarına değin sürmüştür (Ergenç, 1987:629). 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise özellikle devletin daha sıkı merkezîyetçi bir politika izlemesi nedeniyle Ahilik gittikçe zayıflamaya başlamıştır. Zira gizliliğe önem veren teşkilâtlanma yapısına sahip olan Ahilik, yönetimin de uyguladığı idari sisteme uyum sağlamamıştır. Böylece Ahilik, yerini zamanla hem devletin uyguladığı merkezîyetçi politikaya ayak uydurabilen hem de her an yönetimin denetim ve gözetimine açık olan ve üst düzey yöneticilerinin sultanın "Berat-ı Şerif" ile atadığı lonca teşkilâtına bırakmıştır (Özdemir, 2002: 17).

I. Osmanlı Loncalarının Yapısı ve İşleyişi

Lonca kelimesi İtalyanca kökenli "loggia" kelimesinden gelmektedir (Taner, 2009:15). Önceleri hammaddelerin verildiği yer anlamına gelen lonca, sonraları esnafın toplantı yaptığı yerler, daha sonra da aynı meslekten olan kimselerin, bir pir'in yönetimi altında teşekkül ettirdiği dernek anlamı kazanmıştır (Özdemir, 2002: 15).

Loncalarda her esnaf grubunun kendi arasında oluşan ve "altılar" denilen altı kişilik ustalardan müteşekkil bir yönetim kurulu vardı. Adı geçen altı kişi esnafın en yaşlı ve en itibarlı ustaları tarafından seçilirdi. Altılar, üretilen malların standartlara uygun olup olmadığını kontrol etmekteydi. Osmanlı loncalarında her esnaf topluluğunun mesleki konularda tabi tutulacağı

² Şed: Esnaf teşkilâtı içinde ahiliğe ve sanata bağlılığın göstergesi olarak bele sarılan kemer veya kuşak anlamına gelmektedir. Şed hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hamid Algar, "Şed", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, İstanbul 2010. ss .405-406.

"İhtisap Kanunnamesi" bulunmaktaydı. Söz konusu kanunnamede ustalık, kalfalık gibi mesleki unvanların nasıl alınacağı, çıraklık ve kalfalık süreleri, çalışma şartları gibi kurallar yer almasının yanı sıra üretilecek malın cinsi ve kalitesi, ham maddenin temin ve dağıtımını gibi konulara da yer verilmiştir (Ünal, 2013: 118-120).

Osmanlı loncaları değişmez hüküm ve kurallara uymak zorunda idi (İnalcık, 2008:159) Herkesin istediği mesleği, istediği yerde ve istediği şekilde yapmasına izin verilmemiştir. Lonca teşkilâtında kişi bir yandan mesleğini öğrenirken diğer yandan da ahlâki eğitim alırdı. Öyle ki mesleki ve ahlâki üstünlük loncalarda ilerleme ve yükselme sebebi idi. Zira Osmanlı lonca mensuplarının mesleki ahlâk ilkelerinin yer aldığı fütüvvetnâmeler mevcut olup, lonca üyelerinin bu fütüvvetnâmeye göre hareket etmesi zorunlu idi.

Osmanlı'da bir kişinin usta olması ve dükkân açabilmesi için uzun ve disiplinli bir süreçten geçmesi gerekirdi. Kişi ilk başta üç yıl sürecek olan çıraklık eğitimi alırdı. Bu dönemde işi öğrendiği gerekçesi ile ücret ödenmezdi. Ayrıca çıraklar kendi ustasının izni olmadan başka ustaya gidemezlerdi. Bir çırak üç yıllık lonca eğitimini bitirince, o lonca üstatları ve lonca heyetinin özel oturumuna çağırılırdı. Aday özel giyicisini giyer, sonrada çırağa hamilik eden ustanın onayı alınır, onun izninden sonra çırak kalfa olup peştamal bağlar ve üstatlarının elini öperdi. Kişinin usta olması için ise üç yıllık kalfalık etmesi ve müşterilere iyi davranması şarttı (Özkaya, 2008: 71-72). Zira lonca teşkilâtında yükselebilmek için ehliyet ve liyakat şarttı. Mesleğinde uzmanlaşmadıkça ve zamanı gelmedikçe kimse yükselemez ve ayrı dükkân açamazdı. Örneğin 18. yüzyılda ustalığa yükselmek ve ayrı dükkân açma merasimi ortalama beş-altı yılda bir yapılırdı. Bu süre kuyumcularda ise yirmi yıla kadar çıkardı (Tabakoğlu, 2000:283).

Osmanlı Devleti'nde lonca teşkilâtları birçok meslekten teşekkül etmiş ve bazı meslekler icra edilirken kişinin Müslim ya da gayr-i Müslim oluşu güz önünde bulundurulmuştur. Örneğin meyhanecilik gibi bazı meslekler, şeriat kuralları gereği Müslümanlara kapalı idi, fakat tesadüfi nedenlerle gayri Müslimlerle sınırlı olan zanaatlar da vardı. Örneğin Kahire'de birçok kuyumcu ve mücevheratçı Kıpti idi. Bunun yanı sıra debbağlık veya zeytinyağı cendreciliği gibi "pis" iş türleri, genellikle statü kaybettiren işlerden sayılmakta idi (İnalcık-Quataert, 2004: 712). Osmanlı esnafları arasında ciddi bir dayanışma söz konusu idi. Örneğin, esnaf çoğu kez sabah gelen ikinci müşterisini henüz sıftah etmeyen komşusuna gönderdi. Bu durum bize Osmanlı'da esnafların birbirlerine karşı nasıl vefalı ve cömert olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (Saydam, 1999: 239).

Bununla birlikte Osmanlı lonca teşkilâtlarında az da olsa olumsuz durumlar da söz konusu idi. Bunlar ise cezasız kalmazdı. Esnaf, hile yapması ve halkı aldatması halinde Altılılar Meclisi tarafından cezalandırıldı. Cezalar suça göre üç gün dükkân kapatmadan, kadı tarafından verilen hapis cezasına kadar çeşitli idi (Demirtaş, 2010: 299-311). Zira şunu belirtmek gerekir ki hapis cezası hapishanelerde değil loncalarda çekilirdi. Esnafın ceza almasını gerektiren durumlar ise en ince ayrıntısına kadar nizamnamelerde tespit edilmiştir. Cezalar genellikle işlendiği suça göre verilip kürek çekme, tersanede ağır işlerde çalıştırma, loncalardan çıkartılma şeklinde idi. Meslek ve diyanete ait olmayan kusurların cezası ise ayıplayıcı nasihatlerdi (Taner, 2009: 17). Adı geçen cezalandırmaların yanı sıra lonca örgütlerinde bulunan yöneticilerin

devlete, esnafa ve halka karşı idari, adli, mali, beledi ve sosyal olmak üzere birçok sorumlulukları vardı. Söz konusu lonca yöneticileri ve görevleri ise şunlardan oluşmakta idi;

Kadı: Buldukları yerin kazaî ve beledi başkanı durumunda olan kadı, lonca teşkilâtının da başı durumundaydı. Zira üretilen ve piyasaya arz edilen her şey kadının bilgisi dahilinde idi. Bu durum piyasa üzerinde devlet denetiminin derecesini gösteren önemli bir ayrıntıdır. Lonca üyelerini tayin ve azletmek, esnafı denetlemek, şehirdeki esnaf miktarının ayarlanmasını sağlamak, kanun ve nizamla aykırı hareket eden esnafı cezalandırmak da kadının görevleri arasındaydı (Tabakoğlu, 2015: 468-470).

Şeyh: Şeyh lonca teşkilâtının başkanı olup, ahlaki ve dini bir otorite idi. Şeyhin birçok görevi olmakla birlikte başlıcaları şunlardı; esnaf arasında çıkan problemleri çözmek, belirlenen standartlar dışında mal ürettirmemek, çıraklığını tamamlayan ayrı iş yapmak isteyen adayı imtihan yaparak icazet vermek, çıraklık törenlerinde başkanlık etmek ve loncalarda cezaların uygulanmasını sağlamak gibi birçok görevi vardı. Şeyhlerin seçiminde de çok titiz davranılıp şeyh tayin edilecek kişinin sadakat, emanet ve ehliyet sahibi, yeni işinde uzman olup olmadığına dikkat edilirdi (Yediyıldız, 2003: 23-Tabakoğlu, 2000: 469).

Muhtesip: İhtisab³ işleriyle meşgul olan kişiye "muhtesip" ya da "ihtisab ağası" veya "ihtisab emini" gibi isimler verilmiştir. Çarşı-pazar işlerinde kadının en büyük yardımcısı olan muhtesip, üretilen ve satılan malların standartlara uygunluğunu denetler fiyatları kontrol ederdi. Yine muhtesipler çarşı-pazar hayatının düzenini sağlamak, zorunlu ihtiyaçların halkın eline ucuz ve uygun geçmesini temin etmek, iş yeri açma ruhsatı vermek ve vergi toplamak gibi pek çok iş ile mükellef kılınmıştır. Esnafı ve ticari faaliyetleri denetlemek ile görevli muhtesipler bu hizmetlerinin karşılığını olarak esnaftan "ihtisab rüsumu" adı ile bir vergi alırlardı. Muhtesibin esnaf üzerindeki en etkili ve önemli kontrol mekanizması "narh kontrolü ve para rayicinin" denetlenmesiydi (Erdoğan, 2000 : 133-135; Kazıcı, 1987: 58-65)

Nâib (Nakip): Şeyhin esnaf yanındaki temsilcisine denilirdi. Esnaf üzerinde daha çok dini otoritesi olup esnafı denetlemek, törenlerde şeyhi temsil etmek, esnafın isteklerine şeyhe iletmek, yeni usta olacak kişiye peştamal kuşatmak ve ustalık törenlerinde dua okumak gibi görevi vardı.

Kethüda: Kethüda, loncanın dışarıdaki temsilcisi olup, esnaf tüccar ve sanatkârların devletle olan ilişkilerini düzenlerdi. Kethüda ayrıca esnafın bütün işlerine nezaret eder, esnaf arasına da çıkan anlaşmazlıkları giderir ve esnaf toplantılarını idare ederdi. Bunun yanı sıra kethüda, "Altılar" adı verilen kurulun başkanı durumunda idi (Özdemir, 2002: 10-12).

Yiğitbaşı: Yiğitbaşı genel anlamda ahalinin veya bir grubun herhangi bir konuda bir kamu hizmeti sırasında anlaşmazlığa düşmesini önlemek için görevlendirildi (Oğuzoğlu ,1981: 613). Bunun yanında hammaddeleri ustalar arasında eşit biçimde dağıtmak, işlenen malın loncanın belirlediği ölçülere uyup uymadığını denetlemek, bir kalfa veya ustanın iş sahibi olabilmesi için icazet vermek gibi görevleri vardı (Yediyıldız, 2003: 202).

³ İhtisab sözlükte; hesap sorma, sorumluluk, belediye memurunun işi ve dairesi gibi anlamlara gelmektedir. İslam-Arap dünyasından Osmanlı Devleti'ne bir miras olarak intikal eden ihtisab müessesesi, Hz. Ömer zamanında geniş bir teşkilât haline getirilmiştir.

Ehl-i vukuf (ehl-i hibre): Bunlar, iki kişi olup mesleğin inceliklerini özel sırlarını çok iyi bilen insanlardı. Özellikle fiyatların belirlenmesinde yardımcı olurlardı. Kısaca narh sisteminin uygulanmasından sorumlu kişilerdi.

II. Osmanlı Lonca Teşkilâtlarının Sosyal ve İktisadi Hayattaki Önemi

Lonca teşkilâtlarının, Osmanlı Devleti'nde önemli bir konuma sahip olup merkezi idare ile halk arasında aracılık görevi yapmış aynı zamanda merkezi idarenin taşra temsilcilerine yardımcı olmuştur. Loncaların Osmanlı toplum yapısında da önemli bir yeri vardır. Lonca örgütleri, Osmanlı kentlerinde ekonomik yaşamın varlık nedeni olup, lonca üyeleri şehirlerdeki nüfusun büyük bir kısmını teşkil etmiştir (İnalçık, 2008: 157-160). Örneğin, 1640 tarihli bir narh defterine göre iki yüz yirmi beş adet değişik meslek sahibi yeni esnaf vardı. Kâğıtçı, ciltçi, terzi, kürkçü, kalaycı, telci, kılıççı, kalkancı, çadırcı, bıçakçı, berber bunlardan sadece bazıları teşkil etmektedir (Yediyıldız, 2002: 202). Yine örneğin, ünlü bir gezgin olan Evliya Çelebi, 17. yüzyılda İstanbul'da izlemiş olduğu bir geçit töreninde loncaları teker teker sayıp kent nüfusunda bulunan 260.000 kişiden 1.100' den fazlasının lonca üyesi olduğunu ifade etmiştir (Pamuk, 2015: 58; Bayram, 2012: 97-98). Öyle ki gerçekten lonca teşkilâtlarının 16. yüzyıl ortalarından başlayarak özellikle 17. ve 18. yüzyıllar boyunca etkin bir şekilde varlığını sürdürüp Osmanlı şehir hayatına yön vermiş ve Osmanlı Devleti'nde vakfın yanında bir sivil toplum kuruluşu görevini üstlenmiştir (Acun, 2005: 51; Güler, 2000: 124). Örneğin, Osmanlı Devleti'nde her lonca örgütünde bir yardımlaşma sandığı vardı. Esnaf sandığı da denilen bu birimin gelir kaynaklarını ise bağışlar, mesleğe giriş ve yükselişte verilen aidatlar oluştururdu. Elde edilen gelir ise düşkün, hasta ve ihtiyacı olanlarla ölen esnaf ailelerine yardım için kullanılırdı (Taner, 2009: 16; Kaya, 2014: 40-45). Osmanlı kentlerindeki zanaat ve ticaret loncaları iktisadi hayatın eksenini durumunda idi. Zira kent çarşısının her köşesinde bir lonca oluşturulmuştur. Aynı mesleğe mensup esnafların meydana getirdiği loncalar, (Pamuk, 2015: 58) halkın maddi ve manevi hayatının tanzim edilmesinde de büyük bir role sahipti. Loncalar, kalite kontrol ve standardizasyon, fiyat istikrarını sağlayıcı; haksız rekabeti, aşırı üretim ve işsizliği önleyici bir anlayışa dayanıyordu (Tabakoğlu, 2000:280). Loncalar, Osmanlı toplumunda gündelik faaliyetlerin mümkün olduğunca az ihtilaf doğuracak şekilde, sosyal dayanışma ve ahenk içerisinde devamını sağlamaktaydı. Diğer bir ifade ile loncalar, toplumu ve ekonomiyi düzen içinde tutmaya çalışmaktaydı. Bununla birlikte lonca örgütleri iktisadi faaliyetin normal seyri içinde servetin mahdut ellerde toplanarak, sosyal ve ekonomik düzeni bozacak dengesizliklerin ortaya çıkmasını önleyen başarılı mekanizmalardan biri olmuştur (Genç, 2015: 297).

III. Osmanlı Loncalarının Çözülüşü

Osmanlı lonca teşkilâtları, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış güçlü bir esnaf teşkilâtları idi. Fakat hem devlet sınırları içinde hem de dışında yaşanan olumsuz gelişmeler zamanla loncaların çözülüşüne ve bozulmasına sebep olmuştur. Özellikle Amerika'nın keşfi ve bunun sonucunda ticaret yollarının değişmesi Osmanlı esnafı üzerine ilk ve en önemli darbeyi vurmuştur. Doğu ticaretinin gerilemesiyle dış ve uzak pazarlarda iş gören tüccarlar iç ticarete yönelerek esnaflaşmaya başlamıştır (Tabakoğlu, 2000:287). Zamanla Osmanlı loncalarının bir kısmında kayda değer iktisadi ve toplumsal farklılıklar ortaya çıkmıştır (Pamuk, 2015: 61)

Aynı zamanda daha 16. yüzyılın sonlarına doğru batıda meydana gelen baş döndürücü ekonomik gelişme adım adım Osmanlı esnaf zümrelerini olumsuz etkilemeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde esnafı kontrol altında tutan pek çok kural ve gelenek varken daha serbest hareket eden ve Türklerin yabancısı olduğu bir ticari ahlaka sahip olan Avrupalı tüccarlar karşısında loncalar rekabet edememeye başladı. Ayrıca gittikçe ağırlaşan kapitülasyonlar yerli tüccarı rekabet etmekten mahrum bırakmış ve dışarıya kaçırılan hammadde nedeniyle esnaf iş yapamaz hale gelmiştir. Yine sermaye birikimi sağlayan Avrupalıların, makine sanayine yönelmeleri gibi faktörlerde lonca teşkilâtlarının içinde bulunduğu şartları ağırlaştırdı (Tabakoğlu, 2000: 244).

Yeniçerilere esnafılık yapma imkânın verilmesi loncaların bozulmasına yol açan bir başka sebeptir. Zira yeniçeriler esnaf olmadıklarından ve temel amaçları daha çok kazanmak olduğundan loncaların denetimine girmiyorlar dolayısıyla bu örgütün verdiği kararlar da onlar için bağlayıcı olmuyordu. Osmanlı sisteminin temel kurumlarından biri olan lonca örgütü özellikle 18. yüzyılın sonlarından itibaren yavaş yavaş bir çözülme ve daralma sürecinin içine girmiştir (Doğan, 2014: 147-148; Genç, 2015: 299-300).

19. yüzyılın sonlarına doğru ise Avrupa'nın etkisiyle ziraat, ticaret ve sanayi odaları kurulmaya başlandı. Böylece esnaf faaliyetleri daha sınırlı kurumlar vasıtasıyla mesleki teşkilâtlanmalarını sürdürmüştü. Ancak bu birimlerde özellikle gayri Müslimler daha çok etkin oldukları için birçok yerde yönetim kurulu üyelerini çoğunluğunu ellerinde bulundurmuşlardır. Tüm bu olumsuzluklarla beraber 20. yüzyılın başlarına kadar varlığını devam ettiren loncalar 1913 yılında çıkarılan bir kanunla resmen kapatılmış fakat buna rağmen geleneklerinin bazıları bir süre daha gayr-i resmi olarak esnaf arasında yaşamaya devam etmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde lonca örgütleri, Ahilik'in bir devamı niteliğindedir. 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devletin merkeziyetçi bir politika izlemesi ile birlikte Ahilik önemini kaybetmiş yerini ise zamanla yöneticilerinin sultanın berat-ı şerifi ile atadığı loncalara bırakmıştır. Osmanlı sosyal ve iktisadi hayatında çok önemli bir yere sahip olan lonca örgütleri devlet ile halk arasında bir aracılık rolü üstlenmiştir. Loncalarda kadının başkanlık ettiği bir hiyerarşi söz konusu idi. Loncaların hem devlete hem de esnafa karşı idari, adli, mali, beledi ve sosyal olmak üzere birçok görevleri vardı.

Lonca teşkilâtları, 16. yüzyılın sonlarına doğru ise özellikle Avrupa'da meydana gelen gelişmeden olumsuz etkilenmiştir. Bununla birlikte yeniçerilerin esnafılık yapmaya başlamış olması loncaların daha da bozulmasına neden olmuştur. 1913 yılında ise loncalar tamamen kapatılmıştır.

KAYNAKÇA

- Acun, F, (2005), Osmanlı şehirlerinde devlet ve sivil toplum, *Sivil Toplum Dergisi*, S.10, Ankara, ss.51.56.
- Algar, H, (2010), Şed, TDV İslam Ansiklopedisi, C: 38, İstanbul, ss .405-406.
- Bayram, S, (2012), Osmanlı devleti'nde ekonomik hayatın yerel unsurları : ahilik teşkilâtı ve esnaf loncaları, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:21, ss. 81-115.
- Çağatay, N, (1981), *Türk kurumu olan ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya.
- Doğan, M, (2014), Osmanlı imparatorluğu'nda esnaf yeniçeriler, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C: 31, S.1, Haziran.
- Demirtaş, M, (2010), *Osmanlı esnafında suç ve ceza*, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara.
- Erdoğan, İ, (2007), “17. yüzyılın ikinci yarısında harput esnafı ve ticari olanakları. değişim açısından bazı gözlemler,” *EKEV Akademi Dergisi*, 11. s.43. Ankara.
- Erdoğan, İ, (2001), “Osmanlı iktisadi düşünmek ihtisâb müessesesi ve muhtesiplik üzerine bir deneme”, *OTAM*, s.11. Ankara, ss.133–140
- Ergenç, Ö, (1997), “Osmanlılarda esnaf ve devlet ilişkileri, tarihte türk devletleri, C. II. A.Ü Rektörlüğü Yayınları, Ankara 1997.
- Faroqhi, S, (2004), “Krizler ve değişim 1590–1699” osmanlı imparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi, (Edt. Halil İnalçık, Donald Quataert), C.II, İstanbul, s s.545–728
- İnalçık, H, (2008), *Osmanlı imparatorluğu, klasik çağ (1300–1600)*, Çev. Ruşen Sezer, Yapı kredi yayımları, İstanbul.
- Güler, İ, (2000), XVIII. yüzyılda osmanlı esnaf ve zanaatkarları ve sorunları üzerine gözlemler, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, Güz, Cilt :1, S.2, Muğla,ss.121-158.
- Kazıcı, Z, (1987), *Osmanlılarda ihtisab müessesesi*, İstanbul.
- Koyuncu, K, M, (2014), Vakıf kurucusu olarak osmanlı esnafı, *Vakıflar Dergisi*, S.42, Aralık.
- Köprülü, F, (1976), Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Köprülü, F, (1991), Osmanlı devleti'nin kuruluşu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- Oğuzoğlu, Y, (1982), “XVIII. yüzyılda konya şehrindeki üretim faaliyetleri hakkında bazı bilgiler.” *İ.Ü Tarih Enstitüsü Dergisi*, s.12, İstanbul, ss. 613–618.
- Özcan, T, (2004), *Fetvalar ışığında osmanlı esnafı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Özdemir, R, (1986), “Ankara esnaf teşkilâtı, 19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.1, Samsun.
- Özdemir, R, (2002), *Antakya esnaf teşkilâtı*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya.
- Özkaya, Y, (2008), *18. yüzyılda osmanlı toplumu*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İ, (2006), *Osmanlı türkçesi sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- Saydam, A,(1999), *Osmanlı medeniyeti tarihi*, Dergâh Kitapevi, Trabzon.
- Tabakoğlu, A, (2000), *Türk iktisat tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Tabakoğlu, A, (2015), *Türkiye iktisat tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Taner, E, (2009), *Osmanlı esnafı*, Halkbank Yayınları, Ankara.
- Yediyıldız, B,(2002), “Klasik dönem osmanlı toplumuna genel bir bakış, *Türkler* ,C. X, Ankara ss.185–195.
- Yediyıldız, M.A, (2003), *Bursa esnafı ve ekonomik hayat*, Arasta Yayınları , Bursa.